

РЕЦЕНЗИЯ

**НА НАУЧНАТА ПРОДУКЦИЯ
НА ДОЦ. Д-Р МИЛЕНА ПОПОВА,
ЕДИНСТВЕНА УЧАСТНИЧКА В КОНКУРСА
ЗА ПРОФЕСОР ПО 2.1 ФИЛОЛОГИЯ
(СИНТАКСИС НА СЪВРЕМЕННИЯ ИСПАНСКИ ЕЗИК)**

Рецензент: проф., д.ф.н. Стефана Петрова Димитрова

Доц. д-р Милена Борисова Попова се представя в конкурса за професор с 3 монографии, 26 статии, 2 учебни помагала по испански език и 1 речник. Тя е съставителка на 1 юбилеен научен сборник; рецензирала е научни трудове, учебници и учебни помагала. Била е ръководител на Катедрата по испанистика и португалистика във ФЗНФ на СУ „Св. Климент Охридски”. Публикациите ѝ са на български, руски и испански език, но, освен тях, тя владее и други езици, от които най-добре английски и немски. Нейните професионални интереси са свързани със семиотиката, общото и съпоставителното езикознание, прагматиката, теорията на езиковите универсалии, теорията на комуникацията (в приложение към езиковия материал), чуждоезиковото обучение и – преди всичко – със синтаксиса като категориална и релационна езикова организация и в частност със синтаксиса на испанския език.

Доц. Попова е от авторите, чиито лингвистични убеждения са организирани в строга и стройна система, а това, от своя страна, дава възможност те да бъдат проследени в цялата поредица от публикации. Това я прави автор с добре очертана лингвистична позиция, която се поддава на анализ не толкова по отделни публикации, колкото по изказаните в тях идеи и убеждения. Поради ограничения обем на рецензията тук ще бъдат отбелязани онези теоретични положения, формулирани и прилагани от авторката, които имат подчертан приносен характер.

В творчеството на М. Попова синтактичните категории се изследват не само от гледна точка на конструктивните възможности на езика за изграждане на изречения, но и от гледна точка на взаимодействието им със семантиката и прагматиката в реалните условия на речевата комуникация. Така се получава едно вторично обединение на трите части на семиотиката, разграничени от Ч. Морис, но това не е механично обединение, а обединение на по-високо ниво на езиковата спирала, при което се откриват нови релации между аспектите на езиковия знак. Преминавайки на текстово равнище, доц. Попова изтъква текстообразувателния потенциал на субективния модус. Фактически тя засяга един много сложен въпрос, свързан с формирането на идиолекта на

говорещия човек и друг, още по-сложен въпрос, свързан с възможността на адресата да разбира този идиолект и да се позиционира в диалог с продуцента. Споменатата тук проблематика подсказва, че кандидатката се интересува от онези аспекти на езиковата комуникация, които ни подсказват, че езикознанието в съвременния си вариант не може да съществува изолирано от другите науки и в разглежданата продукция ние наистина намираме плодотворни мисли за връзката на лингвистиката с философията, логиката, когнитивната психология и проч. М. Попова е една от малкото наши учени, които се занимават много сериозно с хумористичния текст – един от най-трудните за анализ лингвистични обекти. Тя се стреми да максимализира използването на теоретичните лингвистични постижения в преподаването на чуждите езици и по този начин внася своята лепта не само в преподаването на испанския език, но предлага и идеи с по-универсален характер, идеи, които могат да подпомогнат преподавателите по всички чужди езици в пряката им аудиторна работа.

По рецензираната продукция може да се говори още много, но най-добре авторката се представя с хабилитационния си труд *Информационната и синтактична структура на изказа в испанския език*, затова това изследване ще бъде представено по-обстойно.

Хабилитационният труд на доц. д-р Милена Попова е концентрирано отражение на развитието на собственото ѝ виждане за статуса на съвременните синтактични теории, за трактовката на категориалните комплекси в тях и преди всичко на семантичния и прагматичния им аспект. Авторката много точно забелязва, че синтаксисът е едно от най-слабите места в множество лингвистични теории дори до наши дни и споделя възгледа, че в крайна сметка без докосването до семантичното равнище и до комуникативната перспектива на изречението той е твърде безпомощен. Всъщност, тази крайна формулировка тук е моя, но това е моят текст и подтекст прочит на написаното от М. Попова. Анализирайки еволюцията на изследователските концепции в тази област, тя съвсем обосновано се опира на Е. Косериу, като признава заслугата му за изграждането на нова методика на лингвистичен анализ въз основа на задълбочено философско осмисляне на епистемичния подход към онтологията на езика. Гъвкавият и многоаспектен подход на Косериу води до преодоляване на дихотомичните антиномии *език / реч, индивидуално / социално, диахрония / синхрония* и проч. Тук, наред с тази изходна позиция, М. Попова споделя възгледите и на проф. Ив. Кънчев за противоречивия характер на редица методологически построения, неправомерно приписвани на самата езикова реалност. Това ме връща и към позициите на проф. В. А. Звегинцев и специално към мнението му за някои дефектологични моменти в лингвистичната вселена на Ф. дьо Сосюр, към преодоляването на които се стреми от една страна школата на

Косериу, от друга – на Роман Якобсон. И още един момент за мен е особено важен: М. Попова съсредоточава вниманието си върху двойствената природа на изречението като основна езикова и речева единица и приема не само за възможен, но и като нужен анализа отгоре надолу, противопоставен на таксономичния подход отдолу нагоре, от морфема към изречение.

Тук не трябва да се злоупотребява с отрицание и отрицание на отрицанието. Г-жа Попова не отрича таксономичния подход, тя не е от лингвистите, които отхвърлят старото, за да създадат нещо ново. От авторите, на които се опира (в това число и на учителя си Г. В. Колшански), личи, че тя е привърженичка на клъстърния подход към езиковия материал, на едно холистично описание, което тя нарича интегрално и многоаспектно; то е базирано на принципа за комплементарност и затова дава най-вярната картина на обекта. И именно споменатата комплементарност ѝ създава комфортни условия за наблюдение на редица функционални възможности, които според Ив. Кънчев в една своя част са реализирани в нормата, а други са само потенциални.

Съвсем на място и в нужното време в изграждането на авторската концепция на М. Попова се включват пресупозициите, езиковите универсалии и изчисляването на темо-рематичното разпределение в протичането на синтактичните процеси *насифизация* и *топикализация*. В нея (т.е. в концепцията) е поставен и въпросът за експликацията на семантичните и дискурсивните роли с или без падежни показатели и афикси. Така се изгражда и фиксира пресечната точка на семантиката и прагматиката със синтактиката, т.е. получава се едно връщане към неразчленената преди Ч. Морис семиотична зона. То не би имало оправдание, ако не се извършваше на ново ниво на изследователската спирала и ако не звучеше като потвърждение на тезата, че от трите компонента на езиковата семиотика с най-голяма, макар и относителна самостоятелност, се отличава синтактиката. Без специално да си поставя доказателството на тази теза като отделна задача, М. Попова го прави в потока на теоретичните си разсъждения и го потвърждава с илюстративния материал. Такъв поне е моят прочит на споменатия фрагмент от труда. Това, което прави особено приятно впечатление, е издирването на много съвременни звучащи твърдения у наши български автори, които никога не са били причислявани официално нито към някакви семантични, нито към някакви прагматични школи. Ще посоча само изключително интересните и съвсем непретенциозно формулирани от Св. Иванчев принципи за изграждането на изречението: граматичен (от подлог към допълнение), семантичен (от агенс към пациенс), интонационен (от минимум удареност към максимум удареност) и принцип за насищане с актуална информация (от известното към неизвестното). Учудващо е търпението, с което

авторката е издирвала такива ценни мисли в на пръв поглед съвсем неочаквани места – споменатото твърдение е взето от едно скромно помагало по български език от 1978 г.

Тук ще споделя още един извод, който аз направих за себе си при запознаването с тази работа: представеният материал ме кара да мисля, че нашите български езиковеди в по-голямата си част са склонни да се движат в рамките на едно по-разчленено виждане за функционалната и прагматичната характеристика на синтактичните единици, докато голяма част от чуждестранните учени вървят в обратна посока – към интегрирането им. Разбира се, заедно с тях, М. Попова споделя убеждението, че това затруднява и усложнява емпиричния анализ и теоретичното осмисляне на синтактичните категории, но от друга страна признава очевидния факт, че именно по този път могат да бъдат формулирани ценни теоретични постановки, които налагат радикално осмисляне на традиционните синтактични категории. Тя осъзнава напълно факта, че пътят към откриването на нови перспективи за анализ е насочен към изследването на екзотични от европейско гледище езици и затова си поставя задачата да погледне към основния език, с който се занимава – испанския – от различна гледна точка, защото в традиционната синтактична теория не могат да се намерят обяснения за всички синтактични процеси в испанския език. Аз бих добавила – в който и да е език.

Изхождайки от собствените си наблюдения над отделни езици, си мисля, че при синтактичното описание на който и да е език от така наречения средноевропейски стандарт би била актуална задачата, поставена в работата и свързана с анализа на традиционната синтактична теория от гледна точка на разбирането на синтактичните категории *подлог, пряко и непряко допълнение* като пресечна точка на определени семантични и дискурсивни роли в рамките на едно многофакторно и прототипно определение. Всъщност, всичките основни задачи на изследването имат повече или по-малко универсален характер, защото те могат определено да подпомогнат открояването на някои основни закономерности при взаимодействието между семантиката на предиката, характеристиките на номиналните синтагми и прагматичната перспектива.

Всички основни теории, залегнали в концептуалната рамка на изследването, дават възможност на авторката да се опира стабилно на принципите на синтактичната типология на езиците и да очертае типичните за испанския език диатези и синтактични редувания, въпреки заявления от нея интерес предимно към нетипичните представители на категориите.

Обемът на предварителната рецензия не ми позволява да премина дори галопиращо през множеството тези, които будят интерес у читателя. Затова ще се спра на онези, които съм срещала по-рядко в други трудове и

които по една или друга причина не особено често се експлоатират в нашето езикознание. За особено интересна намирам тезата на Дж. Лейкъф, че лингвистичните категории имат същия характер като менталните категории и се характеризират с прототипни свойства. Това е една изключително плодотворна мисъл, от която аз ще ескцерпирам само един момент: от нея следва, че лингвистичните категории, за разлика от самия езиков материал, към който се отнасят, имат мрежеста, многослойна структура. Известно е, че езиковите структури на повърхнинно равнище се линеализират. Липсата на изоморфизъм между двата вида структури постоянно затруднява изследователите и винаги дава основание да се мисли, че в работата на всеки лингвист неминуемо остава нещо недогледано. Във връзка с това си позволявам да кажа, че анализът, предложен в този труд, създава впечатление за задълбочено вникване в същността на синтактичните категории и това се постига с тълкуването на асиметрията между маркирания и немаркирания член като прототипен ефект; напълно доказателно звучи твърдението, че свойството на немаркирания член да изразява както отсъствието на диференциалния признак, така и стойностите му, показва, че от когнитивна гледна точка немаркираният член е по-значим и основен, поради което може да замества цялата категория и да се появява в неутрален контекст.

При описанието на състоянието на граматичната теория в съвременното испанско езикознание г-жа Попова проследява настъпилите в нея промени и констатира, че хронологичното развитие на изследователския процес потвърждава общите тенденции в развитието на синтактичната теория през XX век. От тези тенденции по моя преценка най-важно значение за цялото изследване имат 2: 1) замяната на строго лингвистичния подход с антропоцентричен, интердисциплинарен и 2) преходът от традиционното определение на категориите към прототипното им, многофакторно определение.

От изложението много ясно проличава, че ориентацията към комуникативния аспект на езика води до известно избледняване на ролята на формалните показатели на езиковия знак – тук, разбира се, става дума за равнището на анализа; и в този анализ изпъкват семантичните и прагматичните измерения на знака. Но това показва и нещо характерно за езиковата реалност: за разлика от думата, която е пунктът, в който планът на изразяване не е обусловен от плана на съдържанието, синтаксисът е иконичен и семантично мотивиран. Все в руслото на тези разсъждения авторката стига до приемане на тезата, че историческото развитие на езиковите категории е диаметрално противоположно на процеса на теоретичното им описание, или, казано с думите на Талми Гивон, днешният синтаксис е вчерашният дискурс, а днешната морфология е вчерашният синтаксис. Това е напълно съзвучно и с едно по-ново

твърдение на Н. Д. Арутюнова, че синтаксисът е по-силен от граматиката, а прагматиката е по-силна от синтаксиса.

Всичко изложено дотук доста убедително показва, че ограничеността на всички традиционни подходи към изречението проличава при когнитивната му интерпретация. Именно тогава се изяснява, че традиционната двучленна схема *подлог – сказуемо* се оказва недостатъчна за решаване на новите задачи на семантиката в индоевропеистиката. И тук намирам идеи, много съзвучни на това, което с помощта на друг терминологичен код е изразено в научното творчество на В. А. Звегитцев и особено в книгата му „Предложение и его отношение к языку и речи”. По аналогичен път върви и Г. А. Золотова, когато протестира срещу термина *изреченска схема* и търси начини за синтактично осмисляне на типичното индоевропейско изречение с помощта на теории за ергативните езици. Пак в този контекст са и разсъжденията на Н. Д. Арутюнова за конотативния предикат, получаващ външна изява във вид на модална дума. Споменах всички тези учени, защото техните изследвания пряко водят, макар това и да не е декларирано, към извода, до който стига М. Попова: кодировката на синтактичните отношения в езиците от смесен тип зависи от такива категории като *одушевеност, време и вид на глагола*. И ако направим следващата стъпка и признаем, че фактически език от чист тип не е фиксиран, че всички езици са от смесен тип, а разликите са в дозировката на отделните типологични черти, ще стигнем до интересната хипотеза за възможността един ден в нашата наука да бъдат поставени основите на някакъв универсален синтаксис. Това би било интересно от гледна точка на факта, че и мозъчната дейност на носителите на различните езици е базирана на универсални закономерности и че всички езици в крайна сметка, както често се говори на най-абстрактно равнище, са скроени по една кройка. За да не бъде голословна, ще напомня мнението на Е. Бенвенист, че изреченията във всички езици излизат от територията на езика като семиотична система и навлизат в друг свят – в инструменталния свят на комуникацията. Това е универсалният процес на превръщане на езика в реч и той се извършва именно на изреченско равнище.

В работата има твърдения, които засега не могат да се приемат нито за верни, нито за неправилни. Така например, на стр. 81 се твърди, че семантичните роли могат да варират в различните езици, но в определени рамки. Дали това е така, аз не бих могла да отговоря. От една страна е известно, че всичко в езика и в процесите на комуникацията се регламентира от репертоара на езиковите средства. Но дали тези средства на равнище съдържателна структура са различни, аз не зная. Затова ми се струва, че авторката би трябвало да акцентира повече върху другия момент, отбелязан от нея: дефинирането на ролите зависи от някои релевантни(!) семантични признаци, които открояват активния или пасивния характер на действието. Лично на мен много ми допада

изведеният от Ван Вейлин втори, по-абстрактен ред от семантични роли и затова съм абсолютно съгласна с М. Попова, че континуумът от семантични роли, разположен по оста *актор – повлиян* има универсален характер и е приложим към всички езици. Затова не мога да не приема и определението ѝ за диатезата като взаимовръзка между семантичните роли и синтактичните функции.

Относно обработката на езиковия корпус се предверявам на авторката и затова се движа по линията на носещите оси на концептуалната рамка. Намирам за интересни разсъжденията за рестриктивната и нерестриктивната употреба на детерминацията и за връзката ѝ с два типа референция – уточняваща и неучастваща в конкретизирането на референтите. Това е един много сложен въпрос от теорията на референцията и той е поставен в работата сериозно и обвързано с теорията за темо-рематичната организация на изказа и специално с разграничаването и маркирането на темо-рематичното разпределение на информацията с помощта на синтактични конструкции.

В резултат на всички теоретични разсъждения и на анализа на езиковия материал М. Попова прави строго формулирани изводи, основни от които са виждането, че синтактичните категории не са нито семантични примитиви, нито универсални категории, а производни от семантичните и прагматичните отношения, но несводими към тях. За ключов компонент на синтактичните категории, наречен *семантичен минимум*, се примат семантичните роли, които се тълкуват като разложими понятия. Този момент е особено силен, защото след появата на термина на А. Вежбицка *примитиви* много автори започнаха да отъждествяват семантичните роли с отделни, изолирани прототипни признаци на предиката и по този начин картината на протипната семантика на предиката стана доста мъглява и неточна. За разлика от тези автори М. Попова работи чисто и се стреми постоянно към пределна ясност на изложението. Затова, ако има автори, несъгласни с основните ѝ тези, те не са заплашени от неясност и двусмисленост на казаното, а могат лесно и прозрачно да открият това, което приемат, от неприемливото или спорното.

Според мен работата по принцип не е спорна, защото тя има едно много важно качество: при предложен по-нов подход при описанието на синтактичните категории никъде не е пренебрегнато направеното в рамките на традицията и не е отречена възможността в зависимост от поставените цели да се работи и по друг начин.

Като всеки голям труд, работата има и някои слабости, повечето от които са съвсем дребни и могат да бъдат подминати или да се обсъдят в лична беседа с авторката с единствената цел подобряване на текста при подготовката му за печат. На места има цитати, които могат за по-лесно изчитане на текста да се превърнат в преразказ с отпратка, защото не съдържат изкази с качеството на първоизточници. Трябва да отбележа, че

М. Попова е взела под внимание много от забележките и препоръките които ѝ бяха направени при първоначалното обсъждане на труда.

Цялостното научно творчество на доц. д-р Милена Попова е съдържателно, интересно и задълбочено; авторката би могла да се представи с него достойно в евентуалния предстоящ конкурс за професор. То има теоретична и познавателна стойност за всички, които се интересуват от теоретична лингвистика, синтактични, семантични и прагматични теории. Част от него ще бъде полезна и на изучаващите испански език, а така също на всички студенти и докторанти, които биха искали да се посветят на научна лингвистична работа. Продукцията на доц. Попова като цяло и последният ѝ труд в частност могат да бъдат оценени като едно от малкото у нас последователни интегрални изследвания, утвърждаващи две основни тези: първо, че езикът на съвременния етап на описание се нуждае най-вече от холистичен подход и второ, реално произтичащо от първото, че езикът като изключително сложен обект, не може да бъде предмет само на една наука и затова съвременната лингвистика е много силно повлияна от философските интерпретации на езиковите факти. Хабилизационният труд, който има качествата на голям докторат, ще бъде полезен и на специалистите по други езици, тъй като отразява много универсални изследователски подходи, приложими практически към човешкия език въобще.

Всичко казано дотук ми дава основание да се обърна с молба към членовете на почитаемото жури да подкрепят с положителен вот кандидатурата на доц. д-р Милена Борисова Попова за заемане на научната и академична длъжност професор по научната специалност 2.1 Филология (синтаксис на съвременния испански език).

София, 09.11.2011.

Подпис:

(Проф., д.ф.н. Стефана Димитрова)